

ЮРТИМИЗДА ТАСВИРИЙ САНЪАТНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ТАРАҚҚИЁТИДА КАМОЛИДДИН БЕҲЗОД ИЖОДИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

Мирҳамид Мухамеджанович Сабиров
К. Беҳзод номидаги МРДИ,
“Миниатюра ва китоб графикаси кафедраси
профессори

АННОТАЦИЯ

Мақолада юртимиз тарихида миллий тасвирий санъатимиз ривожига катта аҳамиятга эга бўлган мусаввир К.Беҳзоднинг ҳаёти ва ижоди билан таништириш мақсад қилинад. Беҳзоднинг буюк мусаввир бўлиб етишишида маънавий устози А.Навоийнинг ўрни беқиёсдир. Мусаввир ўз даврининг йирик бадий ва тарихий китобларни бетакрор суратлар билан безаб ўз даврида катта обрўга эга бўлди. Унинг ижоди серкирра бўлиб, бадий китобларга чизилган кўплаб суратлар қатори тарихий асарларга чизилган суратларда йирик шахслар қиёфасини кўрамиз. К. Беҳзод шарқ тасвирий санъатида портрет жанрининг шаклланишига катта ҳисса қўшган мусаввир сифатида тарихда қолди. У ҳаёти давомида Ҳирот ва Табриз кутубхоналарини бошқариш баробарида кўплаб шогирдларни тарбиялади. Буюк мусаввир ижодига чуқур ҳурмат кўрсатиш сифатида Юртимизда бир қатор амалий ишлар амалга оширилди. Юртимиздаги ёш мусаввирлар унинг асарларини ижодий таҳлил қилиб, иш усулларини ўзлаштириб унга содиқ шогирд бўлиб етишиш баробарида унинг номини абадийлаштириш ишларига ўз ҳиссаларини қўшмоқдалар.

Калит су’злар: Ҳирот, Бойсункур, мусаввир, хаттот, наққош, китобхона, мусаввир, аср нодири, мусаввирлар пешвоси, ижодкор, А.Навоий, Зафарнома, портрет, Тошкент, миниатюра, музей.

ABSTRACT

The article aims to acquaint with the life and work of the artist K. Behzod, who played an important role in the development of our national fine arts in the history of our country. The role of Behzod's spiritual teacher A.Navoi in his development as a great artist is incomparable. The artist gained a great reputation in his time, decorating the major art and history books of his time with unique paintings. His work is multifaceted, and we see the image of great personalities in paintings on historical works, as well as in many paintings in art books. K. Behzod went down in history as an artist who made a significant contribution to the formation of the portrait genre in oriental fine arts. Throughout his life, he managed many libraries as well as managing the libraries of Herat and Tabriz. As a deep respect for the work of the great artist, a number of practical works have been carried out in our country. Young artists of our country, along with creative analysis of his works, mastering the methods of work and becoming a loyal student, contribute to the perpetuation of his name.

Keywords: Herat, Boysunqur, artist, calligrapher, painter, library, artist, rarity of the century, leader of artists, creator, A.Navoi, Zafarnoma, portrait, Tashkent, miniature, museum.

КИРИШ

XV асрнинг иккинчи ярми XVI аср бошларида Ҳирот шаҳри Темурийлардан Султон Ҳусайн Байқаро ва буюк шоир Алишер Навоий даврида мамлакат маданий ҳаётида кўтарилиш даври бўлди. Улар орасида мусаввир Камоллидин Беҳзод номи алоҳида ўрин тутди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

XV-XVI асрларда Мовароннаҳр ва Хуросонда барча соҳаларда кўтарилиш даври бўлди. Бу ўлкаларда темурийлар Мирзо Улуғбек ва унинг отаси Шохрух Мирзолар мамлакатларни бошқарар эдилар. Ҳиротда Шохрух Мирзо ва унинг ўғли Бойсунқур Мирзолар қирқдан ортиқ китоб усталари ижод қилган сарой кутубхонасини ташкил қилдилар. Бу кутубхона ўз даврининг санъат академияси эди. Кейинчалик Ҳусайн Байқаро ва Алишер Навоий даврида Ҳирот кутубхона янада ривож топиб, Хуросоннинг маданий марказига айланди. Кутубхоназамонасининг йирик санъаткорлари Мирак наққош, хаттот Султон Али Машҳадий, Шох Музаффар, Камоллидин Беҳзод, Маҳмуд Музаҳиб каби ўз даврининг етук шоир, хаттот, муқовасоз, наққош ва мусаввирлари ижод қилдилар. Кутубхонада таълим олган кўплаб ижод аҳли орасида асарлари бугунги кунгачан ўз қадрини йўқотмай келаётган мусаввир Камоллидин Беҳзод номи алоҳида ўрин тутди. К.Беҳзод ҳаёти ва ижоди йўлини таҳлил қилиб уни икки даврга бўлиш мумкин.

Биринчиси-, Ҳиротдаги болалик ва А Навоий кутубхонаси ва сарой кутубхонаси бошлиғи сифатида ишлаб, мусаввир сифатида ноёб қўлёмаларни ажойиб суратлар билан безаш, машҳур мусаввир сифатида танилиш даври дейиш мумкин.

Ҳирот даври: Беҳзод 1455 йилда хунарманд оиласида таваллуд топиб, эрта етим қолади. Ўз даврининг етук устаси сарой кутубхонаси бошлиғи Мирак Наққош Хуросоний қўлида тарбия олиб наққошлик хунарини ўрганади. Беҳзоднинг мусаввир сифатида шаклланиш даврида буюк шоир маърифатпарвар, ижод ва хунар ахлининг ҳомийси Алишер Навоий катта ўрин эгаллайди. Ёш мусаввир олдин шоирнинг шахсий кутубхонасида наққош мусаввир сифатида иш бошлаб кутубхона раиси даражасига кўтарилади. Тарихчи Хондамир маълумотларига кўра, Беҳзод 23 ёшида етук мусаввир бўлиб етишади. Беҳзоднинг ноёб қобилиятидан ҳабар топган Ҳусайн Байқаро А .Навоий розилигини олиб саройга таклиф қилади ва қисқа вақтдан сўнг сарой кутубхонасига бошлиқ этиб тайинлайди. К. Беҳзодни сарой кутубхонасининг бошлиғи этиб тайинлаган нишонда “...аср нодири, мусаввирлар пешвоси...” деб аталиши мусаввирнинг ноёб қобилият эгаси бўлганлигини билдиради. Беҳзод сарой кутубхонасига раҳбарлик қилиш билан бирга сермахсул ижод қилди. Унинг қўлёмма китоблар мавзусига чизган суратлари

ўзининг бетакрорлиги, мураккаб композиция қурилиши ва ҳаётийлиги билан ажралиб туради. Бугунги кунгача унинг барча асарлари етиб келмаган бўлсада, унинг имзоси қўйилган тасвирлар дунёдаги турли мамлакатларнинг музей, давлат кутубхоналари ва шахсий коллекцияларда сақланмоқда. К.Бехзоднинг сермахсул шартли равишда ижодини уч қисмга бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқ бўлади.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Биринчи қисм: адабий қўлёзмаларни беаган суратлари.

Жумладан: 1478 йили Шайх Саъдийнинг “Бўстон” қўлёзма китобига чизган (Лондондаги Честер Битти кутубхона.). Шайх Саъдийнинг яна бир “Бўстон” қўлёзма китобига ишланган 4та сурат (Қоҳира. Миср миллий кутубхонаси.).

Низомий “Хамса”си (1442 йили кўчирилган бўлиб, 1490 йилдан кейин суратлар билан безатилган). “Икки қабиланинг туялар устидаги жанги” (121-саҳифа), “Баҳромнинг Аждар билан жанги”, (161-с) “Искандарнинг шоҳ Доро билан жанги”(Лондон. Британия кутубхонаси. Add. 25900 шифри билан сақланади).

1480 йил хаттот Султон Али Машхадий томонидан кўчирилган Шайх Саъдийнинг “ Гулистон” қўлёзма китобига чизилган “Икки курашчи”, “Саъдий ва Қашқарлик йигит” номли суратлар, Атторнинг “Мантиқ ат-Тайр” асарига ишланган “Кўмиш маросими”, “Чўкаётган одам ва ўтинчилар”, “Шайх ва дехқон суҳбати” (Нью-Йорк. Метрополитен музейи).

Низомийнинг “Хамса” асарига ишланган “Султон Санжар ва кампир”, “Хусрав ва Ширин қасрда”, “Мажнун кабъа олдида”, “Сахродаги Мажнун йиртқишлар орасида”, “Махан ва девлар” суратлар (Лондон Британия кутубхонаси. шифри Add.25900).

Султон Ҳусайн учун кўчирилган Низомийнинг “Хамса”си Ҳирот қўлёзмаси. Қўлёзманинг охириги варағида Шох Жаҳонгир (1605-1627й.) қўли билан ёзилган 16 сурат Бехзод, 5 Мирокқа ва 1 сурат Абд ал Раззоқ тамонидан ишланганини ёзади. “Халиф Хорун хаммомда”, “Хусрав отаси ёнида”, “Фарходнинг ўлими”, “Хусравнинг ўлдирилиши”, “Лайли ва Мажнун мактабда”, “Мажнун сахрода”, “Лайли эрининг кўмиш маросими”, “Лайли ва Мажнуннинг учрашув вақтида хушидан кетиши”, “Баҳромнинг аждар билан жанги”, Чўмилаётган қизларни кузатаётган Искандар”, “Искандар ва зохид” (Британия кутубхонасида шифриOr.6810) суратлари сақланиб қолган.

Мусаввир ижодининг иккинчи қисми сифатида тарихий китобларга чизилган суратлари алоҳида эътиборга лойиқ.

Султон Ҳусайн Байқаро йирик тарихчи Шарофиддин Али Яздийнинг Амир Темур ҳаёти ва ҳарбий юришларига бағишлаб ёзган “Зафарнома” қўлёзма китобини безаш ишини Камолиддин Бехзодга топширади. Мусаввир қўлёзмага олтига кўшварақли (жами12та) суратлар чизади. Бу суратларнинг аҳамияти катта бўлиб улар, ҳаётий воқеаларга бағишланганлиги ва таркибида соҳибқирон Амир Темур тасвири мавжудлигидадир.

Бу қўлёзма аввал Султон Ҳусайн Байқаро кутубхонасида, кейин Бобурийлар Акбар шоҳ ва Жоҳонгиршоҳ хазинасида сақланди. Қўлёзманинг биринчи варағида шоҳ Жаҳонгирнинг

хати билан китоб суратларини К. Беҳзод чизгани ёзилган. (Бугунги кунда ўлчами 22X15см бўлган кўлёзма АҚШ.Балтимордаги Жон Хопкинс университети кутубхонасида сақланмоқда).

К.Беҳзод ижодининг учинчи қисми сифатида замондошларининг ҳаётий қиёфаларини чизиб, тарих саҳифаларига мухирлаганини айтиш мумкин Унинг портрет жанрида чизган суратлари сабаб Султон Ҳусайн Байқаро, Шайбонийхон, Шоир Хатифий каби тарихий шахсларнинг ҳаётий қиёфаларидан хабардормиз. Тарихчиларнинг ёзма маълумотларидан маълумки У ўзининг маънавий устози Алишер Наойининг бир неча кўринишлардаги суратларини чизган бўлсада, афсуски улар бизнинг кунгачан етиб келмаган ёки аниқлангани йўқ. Беҳзоднинг шогирди Маҳмуд Музаҳиб мўйқаламига мансуб асога суяниб турган Навоий портрети Беҳзод чизган суратдан нусха бўлиши мумкин деган тахминлар бор.

К.Беҳзод ўз суратларига “Суввараху ал-абд Беҳзод” (Аллохнинг қули Беҳзод чизди), ”Амал ал-абд Беҳзод”(Аллохнинг қули Беҳзод иши) ёки қисқа қилиб “Ал-абд Беҳзод” (Аллох қули Беҳзод) деб имзо қўйган. Беҳзод суратлари тириклик давридаёқ машҳур бўлиб, шогирдлари унга тақлид қилишарди шу сабаб унинг номи билан имзоланган баъзи суратларни қайсиниси унинг мўйқаламига тегишлигини аниқлаш қийин кечади. XVI асрда кечган мусаввир ҳаёти тўғрисида турли маълумотлар бўлиб, баъзилари бир бирига зид келади. 1506 й. Ҳусайн Байқаро вафотидан кейин Ҳирот Шайбонийхон томонидан босиб олинади. Баъзи маълумотларга кўра, 1507-1510 й. Беҳзод Шайбонийхон билан бирга Бухорога кўчиб келган. Лекин Бобур ёзишича, у бу вақтда Ҳиротда бўлган.

К.Беҳзод ҳаётининг иккинчи қисми Табризда кечган йиллардан иборат бўлиб, у Сафавийлар давлатининг асосчиси Исмоил I номи билан боғлиқ. 1510 йилда Ҳиротни босиб олган Исмоил I Беҳзод асарларининг муҳлиси бўлганлиги учун уни ўзи билан бирга Табризга олиб кетади. Бу вақтда Табриз саройида Султон Муҳаммад, Оға Мирок сингари кўплаб машҳур мусаввирлар ижод қилишларига қарамай шоҳ фармони билан сарой кутубхонасининг раиси этиб тайинланиши Беҳзоднинг машҳур бўлганлигини билдиради. Беҳзоднинг Табризда кечган ҳаёти ҳақида маълумотлар оз бўлсада у Исмоил I вафотидан кейин унинг ўғли Тахмасп шохлиги вақтида ҳам сарой кутубхонаси бошлиғи бўлиб ишлагани ва иззатда бўлгани маълум. Беҳзод 1535-(36)й оламдан ўтади. Унинг қабри ҳақида икки хил маълумотга эгамиз, бири Қози Аҳмаднинг “Хаттотлар ва мусаввирлар” тўғрисида трактатида Беҳзод қабри Ҳирот атрофидаги Кўхи — Мухтор тоғи атрофида, Дўст Муҳаммад ёзишича у Табризда шоир шайх Камол Хўжандий қабри ёнига дафн этилган.

ХУЛОСА

Бугунги кунда унинг асарлари дунёнинг турли музей, кутубхоналар ва шахсий коллекцияларнинг фаҳри ҳисобланади. Юртимизда темурийлар даври санъатининг йирик вакилининг номини ҳурматлаб абадийлаштириш мақсадида, кўплаб ҳайрли ишлар қилинди ва давом этмоқда. Жумладан, шаҳримиз кўчаларидан бири ва Миллий рассомлик ва дизайн институти Камалиддин Беҳзод

номи билан аталади. Талабалар учун К. Беҳзод номидаги стипендия ҳар йили энг иқтидорли талабаларга топширилади. Институт таркибидаги “Миниатюра ва китоб графикаси” кафедрасида таҳсил олувчи талабалар унинг асарларидан нусха олиш орқали ижодий услубини ўрганишга интиладилар. Республикамиз пойтахти Тошкент шахрининг марказида К.Беҳзод номидаги “Шарқ миниатюра санъати” музейи қурилиб, унинг ҳайкали ўрнатилди. Ҳар йили музей ходимлари томонидан К.Беҳзод ижодига бағишланган илмий анжуман ва миниатюра санъати йўналишида ижод қилаётган мусаввирлар кўргазмалари ҳар йили ташкил қилиниб келинмоқда. Республикамизда ижодкорлар учун яратилган қулай шароитлар миниатюра санъати йўналишида ижод қилувчи ва таҳсил олаётган ёш мусаввирларни янада кўп ва сифатли ижод қилишга буюк Беҳзодга содиқ меросхўр бўлишга ундайди.

REFERENCES

1. Н.Норкулов, И.Низомиддинов “Миниатюра тарихидан лавҳалар”. Т.: Ғ.Ғуллом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1979 й
2. Усмонов О, Мадрахимов А. “Қамолиддин Беҳзод”, Ижодий асарлар тўплами Т.:”Халқ мероси”. 2000й
3. Муқаддима Ашрафи. От Беҳзада до Риза йи Аббаси. Развитие миниатюры XVI — начала XVII века. — Тошкент, 2011.
4. Сабиров М.М. “Китобат санъати”. Ўқув қўлланма — Тошкент 2018 “Info Capital Group”.
5. Сабиров М.М. “Миниатюра композицияси”. Ўқув қўлланма Тошкент 2019 Lesson press.